

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Politikaelméleti Doktori Iskola

Szigetvári Tamás

Európai integráció és/vagy keleti nyitás

Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21.
század elején

A habilitációs értekezés tézisei

Budapest, 2017

Téma és felépítés

Az értekezés célja, hogy bemutassa és elemezze Törökország fő orientációs dilemmáját a huszonegyedik század első évtizedeiben: folytassa-e a korábbi évtizedek egyértelműen euróatlanti, az országot mindenáron a Nyugathoz kötő, a nyugati modernizációs utat követő politikáját, vagy – akár keleti gyökereihez visszatérve – keressen magának alternatív fejlődési útvonalat. Törökország – Huntington szavaival – szétszakított ország (torn country), amely kultúrája alapján muszlim maradt, jogrendszere és törekvései azonban egy másik civilizáció, a Nyugati felé irányították. A hidegháború alatt a Nyugati kötődés erős volt és külső támogatást is kapott, a hidegháborút követően azonban a valós identitás kérdése ismét előkerült. A korábbi szekuláris alapokon álló, és a nyugati minta átvételét szorgalmazó kemalista modell mellett/helyett egyre inkább egy iszlámon alapuló, de – az iszlám fundamentalistákkal ellentétben – a nyugati modellt alapjaiban el nem vető modernizációs ideológia térnyerését figyelhetjük meg.

Ugyanakkor Törökországnak régi törekvése, hogy a Kelet és Nyugat közötti híd szerepét tölthesse be, sőt, ma már nem csak híd, de önmagában is jelentős regionális tényező kíván lenni abban a stratégiaiilag fontos régióban, ahol elhelyezkedik. Ahogy a törökök szeretik állítani: ők a Nyugat legkeletibb és a Kelet legnyugatibb része, akik egyszerre értik a nyugati és a keleti gondolkodást, így természetes mediátorok a két civilizáció között. És egy olyan Törökország, amely képes ötvözni a két gondolkodás és a két civilizáció elemeit, a 21. évszázad egyik legsikeresebb és legversenyképesebb társadalmává válhat, amely a környező országok és régiók számára is modell és regionális pólus lehet.

Az értekezés első része az előzményeket mutatja be, hogyan kezdődött meg már az Oszmán-Birodalom idejében fokozatosan a nyugati jog- és intézményrendszer átvétele és a birodalom fokozatos integrációja a kapitalista világrendbe. Megvizsgáljuk, mennyiben sikerült az iszlám és a nyugati rendszer ötvözése, mennyiben játszott közre abban, hogy a birodalom gazdaságilag nem tudta felvenni a versenyt a nagyhatalmakkal, és felbomlott. Az 1923-ban létrejött török nemzetállam teljes radikalitással a nyugati civilizáció átvétele mellett tette le a voksot: nem csak törvényeit, de írásrendszerét, öltözködési szokásait is lecserélte. Az iszlámot kiszorították a közéletből, politikai és gazdasági értelemben is az európai országok váltak az elsődleges partnerekké, míg a szomszédos régióval fenntartott kapcsolatok kisebb prioritást kaptak. A kemalista modellre épülő modernizációs út azonban szintén felemás sikert ért el:

Törökország ugyan betagozódott az euro-atlanti intézményrendszerbe, de az európai integráció a megkötött társulás, majd később a vámuniós megállapodás ellenére máig sem fogadta tagjai közé. Sokáig a török gazdaság elmaradottsága volt a fő ellenért, ez az ellenérv azonban ma mára egyre kevésbé tartható.

A második részben a kétezres években végbemenő változások hátterét, értelmezését, és lehetséges következményeit tekinti át és elemzi. Részletesen foglalkozunk azzal, hogy milyen okoknak köszönhetően vált Törökország Európa leggyorsabban növekvő gazdaságává. Azt vizsgálva, hogy vajon az elmúlt évtized gazdasági fejlődése folytatódni tud-e, és hogy vajon Törökország képes lesz-e a térség növekedési pólusává válni, megállapítjuk, hogy bár számos tényező ebbe az irányba mutat, egyelőre még ingatag alapokon áll a „csoda”. Azt is megvizsgáljuk, hogyan jutott 2002-ben hatalomra és tudott azóta is viszonylag jelentős társadalmi támogatottsággal kormányon maradni az Erdoğan-vezette mérsékelt iszlamista AKP párt. Ezt követően áttekintjük, hogy hogyan és milyen mértékben alakult át az új irányítás alatt Törökország külpolitikai és külgazdasági orientációja, mennyiben befolyásolta ideológiai orientációja és gazdasági érdekei külkapcsolati rendszerét.

A harmadik rész a mai Törökország külkapcsolati rendszerének részletes elemzésével azt kívánja feltárni, mennyire érdekelt vajon a mai Törökország az európai integrációval meglévő kapcsolatok erősítésében, illetve hogy mennyire létezik számára alternatíva a korábban elhanyagolt szomszédos régiók irányában. A könyvben részletesen elemezzük Törökország és az Európai Unió ambivalens kapcsolat-rendszerét, és a kapcsolatok lehetséges jövőjét. Törökország hivatalos célkitűzése továbbra is a teljes jogú EU-tagság, ami azonban nyitott kérdés: függ az EU jövőjétől, de az EU jövője is függ az esetleges török bővítés mértékétől. Az Európai Unióval kialakított kapcsolat azonban mindenképpen kulcsfontosságú Törökország számára (és fordítva is), így ennek központi elemeit (pl. a vámuniót) hangsúlyosan tárgyaljuk. A Balkán országai számára a gazdaságilag sikeres Törökország felértékelődött, mint partner, és a törökök igyekeznek is kihasználni ezt, főként a térség muszlim többségű országaiban. A Közel-Kelet irányában az arab tavasz, majd a szíriai válság átalakította a korábban virágzásnak indult kapcsolatokat, ami az elmúlt időszakban gyökeresen megváltoztatta a korábbi években kimondottan jónak mondható török-orosz kapcsolatokat is. A távoli nagyhatalmak (USA, Kína) politikai és gazdasági befolyásának változásai szintén vizsgáljuk, csakúgy, mint a többi ázsiai, afrikai és latin-amerikai kapcsolatrendszer alakulását.

A negyedik, összegző részben igyekszünk választ adni arra a kérdésre, hogy vajon Törökország továbbra is a nyugati civilizációhoz kötődő, az EU-tagság elérését célzó ország

marad-e, vagy lehetséges-e, hogy „Keletre nyitva” alternatívát talál, és elfordul Európától és a Nyugattól.

Törökország külpolitikájáról és külgazdaságáról, az előtte álló orientációs dilemmák kapcsán eddig nem nagyon jelent meg monografikus igényű mű, e kötet ezen hiányt is igyekszik pótolni. A könyv nagymértékben támaszkodik a szerzőnek az utóbbi évtizedben a témában megjelent folyóiratcikkeire és tanulmányaira.

Az értekezés tézisei

Törökország kettős helyzete, Kelet és Nyugat között, régóta alapvető befolyással bír identitására, törekvéseire és politikájára.

Mint azt az első rész történelmi áttekintésben is láthatjuk, az Oszmán Birodalom a 18. század vége óta kereste a modernizáció lehetőségének keresésével, amit azonban belső és külső tényezők is megnehezítették. A birodalmi struktúra egyre kevésbé volt fenntartható, az önállósodó és függetlenségre vágyó nemzetek igyekeztek kiválni a birodalomból, a hagyományos jogi és közigazgatási rendszer nem tudott megfelelő válaszokat kialakítani az új kihívásokra. Egyre erősebbé váltak ugyanakkor a külső bomlasztó tényezők: a világalomra jutó britek, a Mediterráneumban aktív franciák, a meleg tengerekre kijutást kereső és a magát a birodalomban élő ortodoxok véd-hatalmának tekintő oroszok is növekvő kihívást jelentettek az oszmánoknak. És bár az oszmánok fokozatosan betagozódtak az európai politika rendszerébe, alávetett szerepük egyre nyilvánvalóbb lett. Az ipari forradalomba csak töredékesen bekapcsolódni tudó birodalom ugyan megpróbálta jogrendszere átalakításával felvenni a versenyt, de kevés sikerrel: „Európa beteg embere” az első világháború áldozata lett.

Az új török nemzetállamot erősen meghatározták létrejöttének körülményei: a Kemal Atatürk vezetésével folytatott heroikus küzdelem, amely visszaszerezte szuverenitását a korábban külső hatalmak befolyási övezetének minősített területeken, és az ebből fakadó bizalmatlanság ezen külső hatalmak irányába, amely máig kihat a török tudatra. A korábbi modernizáció sikertelenségéért azonban inkább a belső tényezőket okolták, így az iszlámot illetve a birodalomból kiszakadni kívánó, és immár szomszédos népek (görögök, örmények, arabok) árulását. A megoldást a radikális európanizálásban látták, és az iszlám minél teljesebb visszaszorításában. A gazdaságban erőteljes iparosításba kezdtek, amiben a szovjetek példája

is inspirálta őket. A szomszédos országokkal a külkapcsolatokat minimálisra redukálták, de az európai országokkal való szövetkezéstől is ódzkodtak.

A második világháborút követően kialakuló világrendben az új nagyhatalom, az Egyesült Államok stratégiai szövetségesévé váltak, amit a Marshall-segély és a NATO tagság is erősített. A nyugat-európaiakkal azonban továbbra is ambivalens volt a viszony, az EGK-val kötött társulási megállapodás és a munkaerő-bevándorlás engedélyezése ellenére a törökök által vágyott európaiság elismerése nem volt egyértelmű. A politikai élet ugyan sokszínű volt, de ez a hatékonyság rovására ment. A hadsereg visszatérően beavatkozott, hogy a kemali állammodell alapeszméinek dominanciáját biztosítsa. A gazdaságban az importhelyettesítő modell gyengeségei a hetvenes években kiütköztek, a Turgut Özal által elindított új, exportra építőmodell azonban nehezen vált sikeressé, amiben a defenzív külpolitika is szerepet játszott. Az új gazdaságpolitika viszont szükségessé tette a külgazdasági nyitást, amit elsősorban az Európai Unió irányába próbáltak megvalósítani, folyamatos kudarcokkal és akadályokkal szembesülve. A kilencvenes évek a Szovjetunió felbomlásával új lehetőségeket is teremtett, a függetlenné váló közép-ázsiai török népeknek Törökország vezetésével létrejövő együttműködése azonban nem vált sikeressé. A szomszédos országokkal való kapcsolatokat is politikai ellentétek nehezítették, a gazdaságot a talán túl gyorsan végrehajtott tőkeliberalizációnak köszönhetően ismétlődően válságok sújtották.

Az új évezred minden szempontból radikális változásokat hozott Törökországban, amit a második részben tekintünk át részletesen. A végbement átalakulás csírái ugyan már régóta jelen voltak, azonban a kétezres évek elején ezek együttes érvényesülése gyökeresen átalakította Törökország politikai és gazdasági életét, valamint regionális és globális pozícióját is.

A politikában az iszlám visszatérése volt a legfontosabb tényező. A szekuláris állam hosszú időn keresztül visszaszorította az iszlám közéleti megjelenését Törökországban, az azonban soha nem tűnt el teljesen. Tovább élt a javarészt szúfi alapokon álló vallási mozgalmakban, majd a politikai élet liberalizálódása lehetővé tette a pártokban megjelenő képviseletüket is. Bár az iszlám alapú pártokat rendszeresen betiltották, azok mindig újjáéledtek, főként, mivel a társadalomban is egyre erősödött a bázisukat jelentő vidéki, konzervatív csoportok súlya. Az „anatoliai tigriseknek” is nevezett, az exportra irányuló termelésük miatt a világgazdasági és európai integrációban is érdekelt, sikeres konzervatív, vallásos vállalkozói réteg esetében jellemzővé vált egyfajta muszlim ’kálvinizmus’, amely az evilági gazdasági sikereket, a globalizáció előnyeinek kihasználását hangsúlyozta, de mindezt az iszlám keretei között, az iszlám erkölcsiségének betartásával, jól példázva az iszlám és a modern kapitalizmus

összeegyeztethetőségét. Mindez új megközelítést követelt meg az iszlamista pártoktól is, aminek leginkább az AKP néven 2001-ben létrehozott párt felelt meg. Bár iszlamista alapokon állt, de támogatta az ország liberalizációs és integrációs törekvéseit, ami gyökeresen eltért a korábbi iszlám alapú pártok megközelítésétől. Hatalomra kerülése után az európai integráció által megkövetelt politikai reformok keresztülvitelét szorgalmazta, ami a mellett, hogy gazdaságilag is sikeres volt, hiszen megnövelte a külföldi befektetők és gazdasági szereplők bizalmát Törökország kapcsán, politikailag is racionális volt, hiszen a reformok egyértelműen a korábbi kemalista állammodell gyengítését eredményezték.

A gazdaságban már a 2001-es válságot követően megszülettek a reformintézkedések, melyek a gyenge lábakon álló pénzügyi rendszer konszolidációját irányozták elő. Az AKP kormányzat csupán folytatta ezt a politikát, és a következő évtizedben a török gazdaság versenyképességét javító intézkedések meghozatalával is hozzájárultak ahhoz a gyors gazdasági növekedéshez, amelyet kis túlzással ugyan, de török „gazdasági csodaként” is emlegetnek. Kétségtől, a nyolcvanas évek végén megkezdett gazdasági szerkezet-átalakítás eddigre érett be, a korábbinál jóval diverzifikáltabb gazdaság egyre több ágazatban volt képes versenyképes termékekkel megjelenni a világpiacon.

A politikai és gazdasági változások éreztették hatásukat a külpolitikában és a külgazdasági kapcsolatrendszerben is. A külpolitikái doktrínában a korábbi biztonság-orientált, reaktív politikát felváltotta egy proaktív, elsősorban a környező régiók és országok felé nyitó új külpolitikái irányzat. A zéró-probléma politika jegyében igyekeztek rendezni a politikai kapcsolatokat még azokkal az országokkal is (pl. Görögország, Örményország, Szíria), amelyekkel korábban a legfeszültebb volt a viszony. Az új megközelítés mögött jól látszott a születő kereskedő állam politikája, amely a gazdasági érdekeire tekintettel igyekszik jó politikai kapcsolatokat ápolni mindenkivel. Sőt, nemcsak saját kétoldalú politikájában jelentkezett ez a szempont, de mediátori tevékenységével még a szomszédos régiók országai közötti megbékélést is igyekezett elősegíteni.

A növekvő érdeklődést a szomszédos országok iránt sokan a „neo-oszmanizmus” megnyilvánulásaként tekintették, vagyis hogy Törökország ismét a befolyása alá kívánja vonni azokat a területeket, amelyek korábban az Oszmán Birodalom részei voltak. Bár a hivatalos török politika ezt tagadta, de kétségtől a szomszédos régiók esetében volt a leglátványosabb Törökország növekvő gazdasági potenciáljának vonzása és térnyerése. Egyrészt, mivel korábban elhanyagolta, vagy politikai okok miatt nem erőltette ezen területekkel a kapcsolatok építését, így óriási kihasználatlan potenciált rejtett. De ezen országokban vált leginkább meghatározóvá a növekvő török „soft power” is, amely vonzóvá

tette a török kapcsolatot. A muszlim népességű országok számára a sikeres „török modell” politikai és gazdasági szempontból is példaértékűvé vált, de a vallási és kulturális háttértől függetlenül is javult a törökök megítélése a szélesebb régióban. Mindez visszahatott a gazdaságra is, amiből a törökök a kiszélesedő üzleti kapcsolatok és a növekvő turizmus révén is profitáltak.

Az akadozó EU-csatlakozási folyamat, valamint a 2008-as világgazdasági válság következményei komoly hatással voltak az európai gazdaságokra és visszavetették az importkeresletet, ami egyre inkább megkérdőjelezte a törökök szempontjából az európai integráció prioritását. Az új külpolitikában, amely Törökország stratégiai súlyát és helyzetét hangsúlyozta, az egyoldalú euro-atlanti kötődést felváltotta egy multi-dimenzionális megközelítés. Bár a hivatalos török kommunikációban továbbra is az Európai Unió és a Nyugati szövetség jelentette a központi irányultságot, hiszen az ország a NATO-nak és az Európai Tanácsnak a tagja, az Európai Uniónak pedig tagjelöltje, de a gazdasági folyamatokban, a külpolitikai akciókban és a kormányzati retorikában is egyre erősebbé vált az új irányultság megjelenése.

A harmadik részben megvizsgáltuk, hogyan alakultak Törökország kapcsolatai az Európai Unióval, a szomszédos régiókkal, illetve a további, partnerként jelentős országokkal és régiókkal. Az Európai Unióval és tagállamaival a kapcsolatok a kezdetek óta meglehetősen ambivalensen alakulnak. Bár Törökország mindig is az európai nemzetek egyikévé próbált válni, európai szempontból mégis mindig „más”-nak, nem közülünk valónak számított. Ebben a történelmi emlékezet mellett szerepet játszott az iszlám is – hiába vált Törökország szekuláris állammá, a vallási különbség az egyik legerősebb szempont volt, és valószínűleg marad is a csatlakozást elutasítók számára. A stratégiai érdekek azonban inkább az együttműködés mellett szólnak. A kapcsolatokat állandó hullámvás, a konfliktus és a kooperáció együttese határozza meg, amely nemcsak időben egymást követően dominálja a kapcsolatok alakulását, de egyszerre is jelen tud lenni a kapcsolatok különböző területein. Jelenleg is a törökországi autoriter tendenciák a politikai kapcsolatok felülvizsgálatának igényét és az ország EU integrációjának megkérdőjelezését erősítik, másrészt ugyanakkor a migráció, a külpolitika vagy az energetika esetében az együttműködés szükségessége válik egyre nyilvánvalóbb. Tagállami szinten is jelentős különbségek figyelhetők meg a török csatlakozás kérdése tekintetében, míg egyes országokban ez nagyban függ a kormányon lévő politikai erők összetételétől, máshol viszonylag egyértelmű az inkább ellenző vagy inkább támogató a közhangulat.

Gazdasági szempontból ugyanakkor egyértelműen látható volt a kapcsolatok felértékelődése és erősödése a kétezres évek elején, az EU szempontjából a dinamikus Törökország piacként, termelési bázisként, de utazási célként is fontossá vált. Törökország bevonása az EU vámuniójába alapvetően pozitív hatást gyakorolt a török gazdaságra, ugyanakkor számos járulékos költséggel is járt a törököknek. A jogharmonizációval járó költségek mellett leginkább a döntéshozatali folyamatban való részvétel hiánya, valamint az EU és más kereskedelmi partnerei közötti egyezmények fokozódó negatív hatásai váltak egyre jelentősebbé. Ezeket a költségeket Törökország elsősorban az EU-csatlakozás reményében vállalta, mivel azonban a csatlakozás továbbra is nyitott kérdés, így a vámunió továbbfejlesztése egyre aktuálisabb problémává válik.

A kapcsolatok jövőbeli alakulása szempontjából mind relevánsabbá válik a teljes jogú tagság alternatíváiban történő gondolkodás. A németek ugyan már régóta szószólói a tagság helyett kialakítandó speciális partnerségnek, a törökök számára azonban elfogadhatatlan volt ez a másodrendű tagságot jelentő megoldás. Az Európai Unió jelenlegi folyamatai, Nagy-Britannia kiválása, az integráció egyre valószínűbb többsebességűvé válása talán elfogadhatóbbá teszi az integrálódásnak a teljes jogú tagságtól eltérő formáit is, ennek lehetséges formája kapcsán azonban csak találgatni lehetne.

Továbbra is fennáll ugyanakkor a konfliktusok kiéleződésének és az intézményes kapcsolatok megszakadásának a lehetősége. Az európai politikusok mind gyakrabban a csatlakozási tárgyalások megszakítását, a törökök az alternatív integrációk (Eurázsiai Unió, Sanghai Együttműködés) lehetőségét emlegetik. A politikusok ezzel kapcsolatos nyilatkozatai azonban inkább túlzásnak tekinthetők, amelyek a saját közvélemény és a másik fél befolyásolására szolgálnak. Az Európai Unió szempontjából jelenleg a migráció kezelése szempontjából az együttműködő Törökország nélkülözhetetlen partner, míg Törökország számára a szoros európai gazdasági kapcsolatoknak egyelőre nincsen valós alternatívája.

Jelenleg tehát a kedvezőtlen politikai folyamatok, a jogállamiság és az alapvető jogok megsértése Törökországban, a megoldatlan ciprusi kérdés, vagy akár a vámunió problémái mind próbára teszik az EU és Törökország közötti kapcsolatokat, de a kölcsönös függés és a kölcsönös érdekek is azok fenntartása mellett szólnak. Mindez azonban nem csak a két fél szempontjából lényeges: demonstrációs hatása révén kihat az EU és a szomszédos régiók országainak kapcsolatára is, és így hosszabb távon ez miatt is meghatározó lehet Európa biztonsága és jóléte szempontjából.

A Balkán egyike azon régióknak, ahol az Európai Unió és Törökország, jelentős regionális szereplőként, befolyással bírnak a térség országainak jövőbeli perspektíváira. Az EU ugyan

sok szempontból meghatározóbb szereplőnek számít, hiszen a Balkán államai többségében EU tagjelöltek, és az Unió gazdasági súlyánál fogva is jóval jelentősebb partnerüknek számít, azonban az elmúlt időszakban látványosan erősödött a török „soft power” is a régióban. A térségért folytatott verseny kétségkívül konfrontálódással is járhat, de Törökország aktivitása, vagy akár bevonása a balkáni politikába, különösen a muszlim kisebbségek kapcsán, inkább előnyöket jelenthet az EU szempontjából. A gazdasági lehetőségek tekintetében leginkább a térség EU-tag államai domináltak, a Nyugat-Balkán országai gazdasági súlyuknál fogva is, korlátozottabb potenciállal bírnak.

Törökország európai orientációja miatt hosszú időn keresztül igyekezett kiszakadni a közkeleti régióból, ezt azonban lehetetlen volt megvalósítani. A kurd kérdés szorosan összekötötte Irakkal, Iránnal és Szíriával, de az energiaigénye is szükségessé tette a kapcsolatok ápolását. A kétezres évek a törökök számára is jól kiaknázható új lehetőségeket nyitottak, amit igyekeztek is kihasználni. Irak (főként Kurdisztán) és Irán meghatározó gazdasági partnerekké váltak, de a többi régióbeli országgal is dinamikusan fejlődtek a kapcsolatok. Ezzel párhuzamosan a török „soft power” is egyre erősödött, a török modell az egész régió számára vonzóvá kezdett válni. Sokáig úgy tűnt, hogy az arab tavasz eseményei még inkább helyzetbe hozzák Törökországot, a külpolitikai doktrínájában is kitűzött regionális tényező szerep megvalósulása kézzelfogható lehetőségnek látszott. Az arab tavasz eseményei azonban számos, a régióban látenszen régóta jelen lévő problémát felerősítettek, és ez egyre inkább behúzta Törökországot az összetett és egyre bonyolultabbá váló problémahalmazába. Mindez a korábbi külpolitika feladására kényszerítette Törökországot, a 'hard power' egyre inkább teret nyert a korábbi külpolitika rovására, és mindez a gazdasági kapcsolatokat is negatívan befolyásolta.

A kaukázusi és fekete-tengeri szomszédság esetében szintén ambivalens folyamatokat láthatunk: részben erősödő gazdasági kapcsolatok a Grúzia, Azerbajdzsán tengelyen, és Ukrajna irányában is, ugyanakkor a politikai tényezők erősödő hatása, ami itt is jelentős mértékben alakítja a lehetőségeket. Bár a régió országainak egymáshoz való viszonya is összetett, a legfontosabb tényező egyértelműen Oroszország, amely hagyományosan érdekszférájának tekinti ezt a térséget, és nem csak befolyásolja, de be is avatkozik a céljai érdekében.

A török-országi kapcsolat tárgyalása kiemelt helyet kap, hiszen a két jelentős eurázsiai hatalom egymásnak hagyományos versenytársai, sőt ellenfelei voltak, az utóbbi időben azonban új, és mindkét fél szempontjából előnyökkel kecsegtető fejezete nyílt a kétoldalú kapcsolatoknak. Ezt ugyan beárnyékolta a 2015-ös szíriai incidens, ami a kétoldalú kapcsolatokat befagyásat

eredményezte. azonban a helyzet egy éven belül történt rendezése is jól mutatja mindkét fél érdekeltségét a normalizálásban. Míg Oroszország szempontjából Törökország geo-stratégia pozíciója jelentős, és egyre fontosabb vásárlója az orosz energetikai termékeknek és szolgáltatásoknak, a törökök számára a termékexport mellett az oroszországi építőipari megrendelések és az orosz turizmus jelentős, amit a kivetett szankciók negatív hatása is jól mutatott. Sokan a politikai rendszerek fejlődési hasonlóságai alapján (hibrid rezsimek) is az együttműködés növekvő szorosságát prognosztizálják, ez azonban inkább csak az érdekek által motivált kooperációnak tekinthető.

Törökországnak korábbi fő szövetségeseivel, az Egyesült Államokkal szintén nem felhőtlen a viszonya. Bár az USA mindig is az egyik fő támogatója volt a törökök EU integrációjának, a közel-keleti kérdésekben sokszor eltérnek a stratégiai érdekeik a törökökétől. Így volt ez korábban az Irak, Irán vagy Izraellel és a palesztinokkal kapcsolatos politikák tekintetében is, de így van ez jelenleg Szíria esetében is, ahol a kurdok támogatásával vívták ki a törökök ellenérzéseit. Tovább élezi a feszültséget az amerikai száműzetésben élő Fethullah Gülen kiadatási ügye. Mindezt a gazdasági kapcsolatokat nem befolyásolja persze jelentősen, az USA, bár csökkenő jelentőséggel, de továbbra is jelentős partnere a törököknek. Ezért is érintette volna különösen negatívan az EU és az USA közötti szabadkereskedelmi megállapodás a törököket, amennyiben ők nem tudtak volna párhuzamosan egy hasonló megállapodást kötni.

Egyértelműen megnőtt viszont a feltörekvő gazdasági szuperhatalom, Kína jelentősége, amiben különösen jó perspektívákat látszik nyújtani az új Selyemút projekt. Törökország geo-stratégiai pozíciója miatt a nagyratörő kínai tervekben is kulcspozícióba kerülhet, bár kétségkívül léteznek alternatív útvonalak. Kína növekvő aktivitása fontos összetevője és katalizátora lehet a török „keleti nyitás”-nak, a megvalósuló infrastrukturális projektek ugyanis nem csak Kína irányába (és még inkább irányából) teremtenek új lehetőségeket, hanem a köztes régiók felé is.

Ezek közül is kiemelkedik a közép-ázsiai régió, amellyel Törökország a kilencvenes évek eleje óta próbál szorosabb kapcsolatokat kiépíteni. A török rokonságon alapuló megközelítés csak korlátozott népszerűséggel bírt, és a politikai együttműködés helyett inkább a kulturális és oktatási területen tudott számottevővé válni, a gazdasági kapcsolatok fejlesztését ugyanakkor éppen az infrastrukturális összeköttetések hiánya akadályozta. Ebben segíthet az a nagymérvű fejlesztési program, amit a kínaiak kezdeményezésére terveznek. Ez elősegítheti a többi ázsiai régióval történő intenzívebb gazdasági együttműködést is. India mellett, amely az

utóbbi időben jelentős partnerré vált, az ázsiai muszlim államok számítanak kiemelt partnereknek jelenleg.

Ázsia mellett az afrikai és latin-amerikai viszonylatokban is növekedésnek indultak a gazdasági kapcsolatok, és míg Afrika esetében Törökország igyekezett a „soft power” eszközével is élni, Latin-Amerika ebből a szempontból marginálisabb szerepet játszott.

A külső alternatívákat értékelve megállapíthatjuk, hogy bár az EU gazdasági nehézségei és visszaeső kereslete is külgazdasági kapcsolatainak diverzifikálására és új piacok keresésére ösztönözte Törökországot (Afrikában, a Közel-Keleten, a posztszovjet régióban vagy Ázsiában), ezek a kapcsolatok messze elmaradnak az európai piac súlyától és az európai együttműködés fontosságától. Az Európán kívüli alternatívák tekintetében sokszor inkább túlzó megállapításokkal találkozunk, amelyek kevésbé tükrözik a gazdasági racionalitásokat. Törökország számára a szoros európai gazdasági kapcsolatok elsődleges prioritás marad: részben, mivel szorosan beépült az európai multinacionális vállalatok termelési értékláncába, amelyek jelenleg is a tőkebeáramlás háromnegyedét adják, de a vámunió nyújtotta előnyök, a kutatás-fejlesztési és innovációs együttműködés pozitívumai is érvként sorolhatók fel.

Bár a „keleti nyitás” Törökország esetében – elsősorban a sokáig elfeledett szomszédos régiók, de a távolabbi ázsiai és afrikai piacok irányában is – valós lehetőségeket rejt, ezek egyelőre csak járulékos előnyöket jelentenek, és nem képeznek tényleges alternatívát az EU kapcsolatoknak.

Ugyanakkor Törökország geopolitikai súlya és szerepe az utóbbi időben ténylegesen megnőtt: mint sikeres feltörekvő gazdaság, amely a G20 tagja; mint energetikai „hub” (csomópont), elsősorban az európai gázellátás tekintetében; mind migrációs puffer-állam; vagy akár mint „muszlim mintaállam” pozitív példa lehet a térség államai számára. És mindez stratégiai fontosságúvá teszi Törökországot az Európai Unió számára is. Erre a tapasztalatra építve is az várható, hogy Törökország nem az európai integráció és a keleti nyitás között választva, inkább azok szintézisét keresve alakíthatja legsikeresebben 21. századi orientációját.

A dolgozat témájában megjelent fontosabb publikációk

1.Dávid Ágota, Szigetvári Tamás: The Potential Advantages and Synergies of an EU-Turkey Cooperation in Science, Technology and Innovation JOURNAL OF ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT 38:(1) pp.74 - 96. (2017)

- 2.Szigetvári Tamás: Jogrendszer és versenyképesség Törökországban IUSTUM AEQUUM SALUTARE 12:(2) pp. 127-140. (2016)
- 3.Szigetvári Tamás: A migráció politikai-gazdasági háttere a Közel-Keleten REGIO 24:(2) pp. 140-157. (2016)
- 4.Szigetvári Tamás: Az állam átalakuló szerepe a török gazdaságban KÜLGAZDASÁG 60: (9-10) pp. 49-70. (2016)
5. Szigetvári Tamás: Globális egyenlőtlenség és nemzetközi fejlesztéspolitika a katolikus társadalmi tanítás tükrében KÖZ-GAZDASÁG 11:(4) pp. 143-156. (2016)
6. Szigetvári Tamás: EU-Turkey relations: customs union and more...or less? In: Sieglinde Gstöhl (szerk.) The European Neighbourhood Policy in a Comparative Perspective: Models, challenges, lessons. 352 p. Abingdon; New York: Routledge (Taylor & Francis Group), 2016. pp. 107-124.
7. Szigetvári Tamás: Jogrendszer és versenyképesség Törökországban Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2016. 12 p. (Pázmány Law Working Papers; 2016/11..)
8. Dávid Á, Szigetvári T: Az Európai Unió és Törökország közötti tudományos együttműködés: előnyök és lehetséges szinergiák KÜLGAZDASÁG 59:(9-10) pp. 61-87. (2015)
9. Szigetvári T: EU-török vámunió: működik-e a "török modell"? KÜLGAZDASÁG 59:(7-8) pp. 99-115. (2015)
10. Szigetvári T: Oroszország és a Közel-Kelet kapcsolatrendszere, különös tekintettel a tőkeáramlásokra In: Szunomár Á (szerk.) Eurázsia a 21. században: a tőkebefektetések tükrében. 133 p. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2015. pp. 119-132. (Kelet-Európa Tanulmányok; 11.) (ISBN:978-963-301-630-5)
11. Szigetvári Tamás: Economic interests of the EU and Turkey on the Balkans In: Péter Balázs, Ahmet Evin (szerk.) Turkey and the European Union: Strategic Partners and Competitors. Budapest; New York: Center for EU Enlargement Studies, 2015. pp. 99-116. (ISBN:978-963-89822-1-6)
12. Dávid Á, Szigetvári T: Scientific cooperation between the European Union and Turkey: advantages and possible synergies Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2015. 34 p. (IWE Working Papers; 218.)
13. Szigetvári T: EU-Turkey relations: changing approaches ROMANIAN JOURNAL OF EUROPEAN AFFAIRS 14:(1) pp. 34-48. (2014)
14. Szigetvári Tamás: Török politikai és gazdasági érdekek a dél-mediterrán országokban MEDITERRÁN VILÁG 29-30.: pp. 106-119. (2014)

15. Szigetvári T: The development of EU trade policy towards neighboring countries In: Szigetvári T (szerk.) Developing trade and trade policy relations with the European Union: experience of Visegrad countries and implications/lessons for Eastern Partners. 215 p. Budapest: Institute of World Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2014. pp. 9-33. (East European Studies; 5.) (ISBN:978-963-301-605-3)
16. Szigetvári T: Eurázsiai partnerek - orosz-török politikai és gazdasági kapcsolatok a 21. században In: Ludvig Zs, Deák A (szerk.) Eurázsia a 21. században - a külkereskedelem tükrében. 112 p. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2014. pp. 96-112. (Kelet-Európa tanulmányok; 10.) (ISBN:978-615-5447-53-2)
17. Szigetvári T: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója KÜLÜGYI SZEMLE 12:(1) pp. 22-38. (2013)
18. Szigetvári T: Török térhódítás Délkelet-Európában In: Ludvig Zs, Meisel S (szerk.) Eurázsiai kérdőjelek. 167 p. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2013. pp. 143-165.(Kelet-Európa tanulmányok; 9.) (ISBN:978-963-301-591-9)
19. Szigetvári T: Törökország, új regionális hatalom a Közel-Keleten In: Grünhut Zoltán, Vörös Zoltán (szerk.) Az átalakuló világrend küszöbén. 300 p. Pécs: Publikon Kiadó, 2013. pp. 131-151. (Geologica Könyvek; 1.) (ISBN:978-615-5001-83-3)
20. Szigetvári T: Törökország - kistigris az európai periférián? In: Farkas P, Meisel S, Novák T (szerk.) A változó világgazdaság - útkeresések, tapasztalatok és kilátások: 2. kötet : Európán kívüli régiók. 177 p. Budapest: MTA KRTK Világgazdasági Intézet; Világgazdasági Kutatásokért Alapítvány, 2012. pp. 132-147. (ISBN:978-963-301-589-6)
21. Szigetvári T: Turkey is back: Turkish interest on the Western Balkans Budapest: Center for EU Enlargement Studies, 2012. 17 p. (EU Frontiers Study; 9.)
22. Szigetvári T Törökország. In: Novák T, Wisniewski A Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban. 72 p. Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2009. pp. 60-63. (A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások; 11) (ISBN:978-963-301-542-1)
23. Szigetvári T: Az iszlám jelenléte a török gazdaságban. In: Vásáry István (szerk.) Törökország és az iszlám: az iszlám szerepe Törökország EU-csatlakozásának megítélésében. 132 p. Piliscsaba: Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, 2008. pp. 51-77 (Acta et studia / Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, ISSN 1785-0894; 7.)(ISBN:978-963-87618-2-8)
24. Szigetvári T: Az iszlám jelenléte a török gazdaságban Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2008. 22 p. (Műhelytanulmányok, 79)

25. Szigetvári T: Törökország - félhold a csillagok között. In: Novák Tamás, Szemplér Tamás Európa peremén: új tagok és szomszédok. 206 p. Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2007. pp. 53-72. (Kelet-Európa Tanulmányok; 1.) (ISBN:978 963 301 490 5)

26. Szigetvári Tamás: Törökország az Európai Unió csatlakozási tárgyalások kezdetén Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2006. 16 p. (VKI Műhelytanulmányok; 72.)